

Der er ingen grund til at tro, at demokrati er noget, der opstår spontant, når folk mødes. Demokrati bygger på normer, som skal udbredes. Citizenship education tager udgangspunkt i det basale pædagogiske spørgsmål: Hvordan lære at leve sammen, skriver Ove Korsgaard fra Institut for pædagogisk filosofi.

Medborgerskab som nøgle

* Da den polsk-britiske sociolog Zygmunt Bauman holdt åbningsforelæsning til semesterstart den 3. september 2001 på Danmarks Pædagogiske Universitet, betonedede han, at alt er under konstant forandring; derfor er konstant læring blevet en nødvendighed. Men hvordan kombinere evnen til mobilitet med evnen til at indgå i et politisk fællesskab, der i sagens natur må bygge på visse værdier, der ikke er (totalt) mobile, men (relativt) stabile? Da han blev spurgt om, hvad der skal til for at holde sammen på et fællesskab i en verden under konstant forandring, svarede han: Citizenship education.

I højere grad end tidligere er det at etablere og opretholde fællesskaber blevet afhængigt af evnen til at lære at leve sammen. Selv om det inden for sociologien er almindeligt at skelne mellem 'Gemeinschaft og Gesellschaft', mellem 'naturlige' og 'kunstige' fællesskaber, har fællesskaber sikkert altid bygget på et element af læring; men denne læringsdimension synes at få større betydning i en verden under konstant forandring. Det er baggrunden for, at Bauman henviser til citizenship education som en nødvendig nøgle til formning af fremtidens fællesskaber.

Interessen for begrebet medborgerskab har været svingende. Da nazismen og fascismen for mere end 70 år siden satte demokratiet under voldsomt pres, blev demokratisk medborgerskab et centralt begreb frem til de første år efter 2. verdenskrig. Men derefter forsvandt det ud af forskning og offentlig sprogbrug. Efter at have levet noget af en skyggetilværelse gennem flere årtier er begrebet igen kommet til ære og værdighed inden for nyere samfundsteori. Den amerikanske sociolog Richard Sennett har gjort opmærksom på, at mange forskere inden for området politik har vendt sig bort fra studiet af politiske institutioner til fordel for analysen af begrebet medborgerskab. Det hænger sammen med den erkendelse, at et samfunds sammenhængskraft ikke kun er bestemt af dets institutioner, men også af i hvilken grad dets borgere opfatter sig som medborgere – og ikke modborgere.

Ikke kun forskere er blevet interesseret i begrebet medborgerskab. Op gennem halvfemserne voksede medborgerskab frem som et centralt begreb inden for såvel politik som pædagogik. I lande som Storbritannien, Australien og

Canada blev 'aktivt medborgerskab' indført som et tværfagligt tema i underskolens undervisning. Også på mange andre uddannelsesmæssige områder er 'aktivt medborgerskab' blevet et nøglebegreb, hvilket bl.a. ses af Europarådets program om Democratic citizenship fra 2000 og i EU-kommissionens Memorandum om livslang læring fra 2001.

Citizenship education tager udgangspunkt i det basale pædagogiske spørgsmål: Hvordan lære at leve sammen? Der er ingen grund til at tro, at demokrati er noget, der opstår spontant, når folk mødes. Demokrati bygger på normer, som skal udbredes. De er der ikke på forhånd, men skal implementeres og læres. At implementere og opretholde demokratets normative grundlag kræver en bevidst indsats, der helt grundlæggende må bygge på den forestilling, at demokrati er bedre end diktatur. Som andre samfundsformer opretholdes demokratiet af et samspil mellem styreform og subjektivitet.

Citizenship education er et begreb, der refererer til såvel politik som pædagogik. Det er Folketinget, der ved lov bestemmer, hvem der kan blive statsborgere i Danmark, mens det er folkeskolen, som forventes at undervise børn og unge på en sådan måde, at de som 18-årige kan udfylde rollen som myndige danske statsborgere. Gennem de senere år er der også i Danmark opstået langt større opmærksomhed om både den politiske og den pædagogiske side af sagen. Politisk er det således blevet vanskeligere for folk fra andre lande at få dansk statsborgerskab. Samtidig er folkeskolens undervisning og opdragelse af næste generation kommet under kraftig beskyldning i den offentlige debat. Den kritiseres for hverken at indpode tilstrækkelig med kundskaber eller det rette sindelag i næste generation.

Når det gælder børnenes samfundsetiske opdragelse, har det altid været et delikat spørgsmål, hvor grænsen går mellem forældrene og staten. Med indførelse af demokrati for mere end 150 år siden blev spørgsmålet yderligere skærpet: Skal en demokratisk stat forestå al undervisning for at sikre national integration? Eller skal staten netop ikke forestå al undervisning, fordi det kunne underminere selve demokratets grundlag: det enkelte individs autonomi og selvbestemmelsesret? Kan den demokratiske stat i sin iver efter at sikre demo-

Af Lektor, dr.pæd. Ove Korsgaard, Institut for pædagogisk filosofi ved DPU

Ove Korsgaard har især beskæftiget sig med dannelse, medborgerskab og demokrati. Forsvarede tidligere på året doktorafhandlingen 'Kampen om Folket - et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år'. Han er en af initiativtagerne til en ny masteruddannelse i citizenship education udviklet af Danmarks Pædagogiske Universitet i samarbejde med Syddansk Universitet. Uddannelsen udbydes af DPU til studiestart februar 2005.

kratiet gennem opdragelse komme til at undergrave fundamentale frihedsrettigheder? Eller kan fundamentale frihedsrettigheder undergraves, hvis ikke demokratiet sikrer, at børnene får en demokratisk opdragelse?

Dilemmaet hænger sammen med, at pædagogik pr. definition er en normativ videnskab. Den beskriver ikke bare det, som er, men det, som bør være. Men hvordan definere hvad der er godt for andre og samtidig fastholde den enkeltes selvbestemmelsesret? Det er den moderne pædagogiks dilemma. Den må derfor på den ene side hævde, at demokrati er godt, og på den anden side afvise, at der på forhånd kan udpeges et sæt af normative værdier og handleformer, som blot skal indlæres. Det er denne afvisning, der gør den moderne. Derfor bygger pædagogikken i et demokrati (nødvendigvis) på et paradoks.

På den ene side må den tage udgangspunkt i visionen om personlig myndighed og på den anden side i visionen om demokratisk medborgerskab. Hvordan man kan få udvikling af personlig myndighed og demokratisk medborgerskab til at gå op i en højere enhed, er således et af de vanskeligste og mest kontroversielle pædagogiske spørgsmål. Sat på spidsen kan man spørge: Skal en demokratisk opdragelse søge at fremelske et demokratisk sindelag? Eller er en demokratisk opdragelse kendetegnet ved netop ikke at fordre et bestemt sindelag, men blot forlange at demokratiets spilleregler overholdes?

I denne sammenhæng er det vigtigt at understrege, som den norske historiker Rune Slagstad har gjort, at demokratiets værdi ligger i den vedvarende spænding mellem konsensus og konflikt, enighed og uenighed. I sidste instans beror demokrati på en anerkendelse af konfliktens civiliserende betydning. På den ene side kræver demokrati politisk assimilation af næste generation, ligesom det fordrer politisk assimilation af nye borgere, der kommer hertil og optages i det danske samfund. Men på den anden side kræver demokratiet på ingen måde, at de gældende samfundsforhold skal accepteres. Tværtimod. Historisk blev det moderne demokrati skabt på grundlag af forestillinger om universelle rettigheder, om lighed og frihed, om borgernes ret til at stemme, om magtens tredeling, om pluralisme m.v. Mellem disse forestillinger og de faktiske realiteter vil der konstant være spænding, idet der altid vil være en forskel mellem den symbolske

konstruktion og den sociale virkelighed. På den måde kan man tale om, at der altid vil være et demokratisk underskud, der skal reduceres. Og en sådan reduktion kræver som regel kamp. Forholdet mellem demokratiets idealer og de samfundsmæssige realiteter kan justeres gennem en social kamp, der følger demokratiets spilleregler. Demokratiets styrke synes at være dybt forbundet med evnen til selvkorrigerende – gennem kamp.

Skolen har altid været en vigtig læreplads i medborgerskab, men hvilken form for medborgerskab, skolen har understøttet, har ændret sig gennem historien. Den undervisningspligt, der er skrevet ind i Grundloven, kan betragtes som en del af det nationale medborgerskabs formelle rettigheder og pligter; men også som den institutionelle orden, igennem hvilken individers og gruppers tilhørsforhold og identiteter overføres, reproduceres, kultiveres og om nødvendigt omdannes. Opbygning af nationalkulturel identitet har uden tvivl været en vigtig forudsætning for, at demokratiet kunne vokse sig stærkt inden for en nationalstatslig ramme. Hvordan denne forbindelse mellem konstruktionen af moderne nationalstater, medborgerskab og (ud)dannelse kan og skal opretholdes i fremtiden, er et særdeles påtrængende spørgsmål.

Identitetsspørgsmålet er gennem de senere år er blevet en central politisk og pædagogisk problemstilling. Det skyldes sikkert, at den forbindelse, der gennem en længere periode har været mellem nation, demokrati og identitetsdannelse, er under ombrydning. Den nationale proces indgår i stigende grad i et samspil med andre processer, for eksempel processer der ofte sammenfattes i slagord som individualisering, globalisering, europæisering og multikulturalisering. Disse processer trænger i disse år dybt ind i den nationale skolevirkelighed og nødvendiggør selvrefleksion, nyorientering og værdiafklaring. Det bliver således et stadig mere påtrængende problem at få afklaret: Hvilke fællesskaber og identiteter skal skolen bidrage til at danne og omdanne? ▲

Kommentaren er et uddrag af forordet til antologien 'Medborgerskab, identitet og demokratisk dannelse' redigeret af Ove Korsgaard. Bogen udkommer på DPU's Forlag i begyndelsen af 2005.